

บทที่ ๒

แนวโน้มนำไปของปรัชญาอินเดีย

ประวัติความคิดของปรัชญาอินเดีย อาจแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ ยุคพระเวท และยุคคลาสสิก ยุคพระเวทเป็นระยะเริ่มต้นของยุคสันสกฤต เชื่อกันว่าพระเวทเป็นคัมภีร์ซึ่งถือว่าเป็นพระวจนะของพระเจ้า ส่วนยุคที่สอง คือยุคคลาสสิก ซึ่งเป็นวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ มีการเพิ่มเติมเรื่อย ๆ ทำให้มีเนื้อหาแตกต่างกันออกไป

แนวความคิดของปรัชญาอินเดีย แบ่งได้เป็น ๒ แนวคือ แนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากพระเวท เรียกว่า อาสติกะ มีระบบที่สำคัญอยู่หกระบบ ได้แก่ นยายะ ไวเศธิกะ สางขยะ โยคะ ฌิยามสา เวทานตะ ปรัชญาระบบเหล่านี้ ยอมรับนับถือในความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ส่วนอีกสายหนึ่งเรียกว่า นาสติกะ เป็นแนวปรัชญาซึ่งคัดค้านหรือไม่ยอมรับนับถือในความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท แต่ก็ยังถือได้ว่า ได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยอ้อม ได้แก่ พุทธปรัชญา ปรัชญาจาร์วาก และปรัชญาศาสนาเซน

ตามลักษณะของปรัชญาทั่วไปจากการที่เราศึกษาประวัติปรัชญาตะวันตก มีข้อสังเกตว่า อิทธิพลของปรัชญาแต่ละระบบนั้นจะมีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และก็จะเสื่อมลง โดยจะเกิดปรัชญาแนวใหม่เพื่อที่จะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของนักปรัชญารุ่นก่อน ลักษณะของประวัติปรัชญาอินเดียย่น แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกัน เช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก แต่เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็จะดำรงอยู่ร่วมกับระบบความคิดอื่น ๆ ได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่าปรัชญาอินเดียย่น เป็นปรัชญาชีวิตที่มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ไขอุปสรรคเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

ปรัชญาอินเดียยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือ การวิพากษ์วิจารณ์โจมตีซึ่งกันและกัน วิธีการนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยรักษาและทำความเข้าใจให้กับระบบความคิดปรัชญาของตนเท่านั้น แต่ยังทำให้มีการเคลื่อนไหวทางความคิดปรัชญาอยู่เสมออีกด้วย นอกจากนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ที่ใช้ในปรัชญา ตรงกับแนวความคิดของโสเครตีส นักปรัชญาตะวันตกซึ่งเห็นว่า วิธีการวิพากษ์วิจารณ์นั้น เป็น เครื่องมือที่จะนำความก้าวหน้าให้แก่ปรัชญาทุกระบบ

ปรัชญาอินเดียมักจะมีลักษณะ เริ่มต้นด้วยการพรรณนาทางวาจาหรือคำพูด สำหรับนักปรัชญาอินเดีย นิยมใช้คำว่า "พรรณนา" แทนคำว่า "ปรัชญา" ซึ่งจะถูกถ่ายทอดให้แก่สานุศิษย์ หรือผู้เสมอใจ ซึ่งสานุศิษย์ทั้งหลายจะทรงจำหรือท่องจำเอาไว้ แล้วถ่ายทอดให้แก่ศิษย์ต่อ ๆ ไป ตามลำดับ กาลต่อมา ผู้สืบทอดปรัชญาแต่ละระบบ เห็นความจำเป็นที่จะรักษาแนวความคิดทางปรัชญาในระบบของตนไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ จึงรวบรวมแนวความคิดทางปรัชญานั้นไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สูตร ซึ่งรวบรวมคำสอนเข้าไว้ด้วยกัน สูตรดังกล่าวนี้ เช่น พรหมสูตรของพาทรายณะ ซึ่งแต่งอธิบายแนวความคิดทางปรัชญาแห่งคัมภีร์ฤคปิธีห์ โยคสูตรของกนาทะ มีามาสสูตรของไซมิณี นยายสูตรของโคตมะ เป็นต้น ข้อความในสูตรต่าง ๆ มีเนื้อความย่อกระชับรัด บรรจุเอาไว้เฉพาะใจ ความสำคัญหรือเป็นข้อความสั้น ๆ แต่สนใจความไว้มาก ยากแก่การเข้าใจ ต่อมาได้มีคณาจารย์ของลัทธิอื่น ๆ แต่งคำอธิบายข้อความที่กล่าวไว้ในสูตรเหล่านั้น ข้อความหรือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายสูตรนี้เรียกว่า ภาสยะ หรืออรรถกถาในภาษาบาลี คณาจารย์ต่าง ๆ แห่งปรัชญาแต่ละระบบนั้น มักจะต่างคนต่างแต่งภาสยะ หรืออรรถกถาอธิบายสูตรขึ้นตามพรรณนาของตน จึงมักปรากฏว่าสูตรเดียวกันแต่มีหลายภาสยะของคณาจารย์ต่าง ๆ เช่น พรหมสูตรของพาทรายณะ เป็นต้น ผู้เป็นศิษย์ของคณาจารย์เหล่านี้ต่างก็ถือเอาความหมายของพรหมสูตรตามพรรณนาแห่งอาจารย์ของตน จึงทำให้เกิดความแตกต่างกันไปหลายความคิดในรายละเอียด จึงมีนิกายย่อยแห่งลัทธิเวทานตะขึ้น เมื่อกาลเวลาต่อมา ก็มีคัมภีร์ฎีกาแต่งอธิบายภาสยะหรืออรรถกถา และอนุฎีกาซึ่งแต่งอธิบายฎีกาเกิดขึ้นอีก นอกจากนี้ยังมีปกรณ์พิเศษซึ่งเป็นวรรณกรรมอิสระเกิดขึ้นอีก ปกรณ์พิเศษนี้ ไม่จัดอยู่ในประเภทอรรถกถาฎีกาหรืออนุฎีกาโดยตรง เป็นหนังสือที่แต่งเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นคู่มือสนับสนุนแนวความคิดทางปรัชญาแห่งระบบนั้น ๆ พร้อมกับวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดทางปรัชญาของระบบอื่น ๆ ด้วย

ปรัชญาอินเดียระบบต่าง ๆ มีความกลมกลืนกัน ถึงแม้จะมีหลักคำสอนปลีกย่อยแตกต่างกัน แต่กระนั้นก็ยังมียุคสมัยสำคัญบางประการที่เป็นลักษณะร่วมแห่งปรัชญาอินเดียทุกระบบ ยกเว้นปรัชญาจารวากเพียงระบบเดียว เพราะปรัชญาจารวากเป็นปรัชญาวัตถุนิยม ซึ่งมีแนวความคิดไม่ตรงกับแนวความคิดของระบบอื่น ๆ ทั้งหมดของอินเดีย กล่าวคือ

ลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดีย มุ่งหมายแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต โดยทุก ๆ ลัทธิถือว่า ปรัชญาเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต แนวความคิดทางปรัชญาจึงมีสาระอยู่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่อุดมการณ์ที่ตั้งไว้อย่างดีที่สุด ด้วยเหตุนี้ปรัชญาอินเดียจึงเป็นแนวความคิดที่เน้นถึงปรัชญาชีวิต ด้วยความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาลุบลวรรคที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตเพื่อความสุขนิรันดร ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต ดังนั้นปรัชญาอินเดียจึงมีลักษณะไม่เพียงแต่แสวงหาความต้องการทางปัญญา แต่มีจุดมุ่งหมายสูงเกินกว่านั้น อย่างในคัมภีร์ภควัทคีตาและอุปนิษद् ได้เน้นถึงอุดมคติของชีวิตมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน

ด้วยเหตุที่ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เกิดจากความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต โดยเห็นว่าชีวิตมนุษย์ต้องดิ้นรนและเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานนักคิดของอินเดียจึงพยายามคิดค้นแสวงหาทางที่จะทำให้ชีวิตนี้หลุดพ้นไปจากสภาพที่เป็นทุกข์ เพื่อบรรลุถึงความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือความสุขนิรันดร

จากลักษณะของปรัชญาอินเดียในแง่นี้ จึงมีนักคิดบางคนตั้งข้อสงสัย เกิดใจมตีว่า ปรัชญาอินเดียเป็นทุนิยม (Pessimism) และเป็นปรัชญาที่มั่งงาย ซึ่งแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่เช่นนั้นเลย เพราะถึงแม้จะมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่เห็นได้ชัดในปรัชญาและวัฒนธรรมของอินเดีย ว่ามีรากฐานจากทุนิยม แท้ที่จริงแล้ว ทุนิยมมีอยู่ในตอนแรกเท่านั้น จุดหมายปลายทางของปรัชญาอินเดียนั้นเพื่อสุนิยม (Optimism) ในที่สุด^๑ ความหมายของทุนิยมในปรัชญาอินเดียจึงหมายถึงความไม่พึงพอใจในสถานะที่เป็นอยู่ของมนุษย์ในแง่หนึ่ง แต่ผลที่ต้องการคือสุนิยม ดังที่ศาสตราจารย์ Bosanquet

^๑Dr. K.S. Varma, Introduction to Philosophy (Western & Indian),

ได้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าเชื่อในสุนิยม แต่สุนิยมนั้นจะไม่มีคุณค่าเลย ถ้าหากไม่ได้ดำเนินควบคู่มา กับ ทุนนิยม และก้าวไปถึงจุดหมายปลายทางซึ่งเป็นสุนิยมในขั้นปลาย"^๑ ฉะนั้น นักคิดของอินเดียทั่วไป แม้จะมีแนวโน้มในการมองโลกแง่ทุนนิยม ที่ว่าโลกเรามีแต่ความชั่วร้ายและหลอกลวง แต่แนวความคิดนั้นได้ก้าวพัฒนาไปสู่สังคมนิยมซึ่งเป็นความดีสูงสุด

ปรัชญาอินเดียไม่ได้จับภาพชีวิตในสภาวะที่เป็นทุกข์ เช่นเดียวกับในวาระครุฑหรือทละคร ของอินเดีย ในสมัยโบราณก็มีน้อยเต็มทีที่จะจับทละครในภาวะโสคนาฏกรรม จึงแสดงให้เห็นว่า ปรัชญาอินเดียได้ชี้ให้เห็นทางแห่งความหวังในการทำตนให้พ้นจากความติดขัดของทั้งปวง อาทิ ความสำคัญในการบรรลุประสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ก็คือ อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นธรรม ๔ ประการ ที่สรุปทรรศนะต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดียเข้าไว้ในสังคมนิยม ๔ อย่างนี้คือ ทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

การพิจารณาโลกในแง่ทุนนิยมในการเริ่มต้นของปรัชญาอินเดีย แต่หาใช่ขั้นสุดท้ายไม่นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าจะเป็นผลเสีย เพราะการพิจารณาโลกในแง่ สุนิยมจนเกินไปนั้น อาจทำให้เราหลงและก่อให้เกิดความประมาทต่อชีวิตได้ ซึ่งในที่สุดจะเป็นผล ให้พ้นจากความทุกข์ไม่ได้ เพราะขาดวิจาร์ณญาณที่ดีพอ การพิจารณาในแง่ทุนนิยมจึงเป็นประโยชน์ ในแง่นี้ด้วย

ปรัชญาอินเดียมีความเชื่อในกฎแห่งกรรม ทั้งในรูปแบบที่เป็นกฎแห่งสากลจักรวาลหรือกฎ แห่งเหตุและผล และในลักษณะที่เป็นกฎแห่งศีลธรรมทุกระบบแห่งปรัชญาอินเดีย เชื่อว่าทำดีย่อมได้ รับผลดี แม้ว่าแต่ละระบบจะมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่อง เกี่ยวกับการกระทำอย่างใดเป็นการ กระทำที่ดีหรือชั่วก็ตาม แต่มีข้อยกเว้นสำหรับปรัชญาจรรยา ซึ่งมีลักษณะเป็นปรัชญาวัตถุนิยม ดังนั้น ปัญหาทางศีลธรรมจึงมีแนวความคิดที่ว่า ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งสมมติ เพราะฉะนั้น

^๑Bosanquet, *Social and International Ideals*, p. 43, Quoted in S. Radhakrisnan, *Indian Philosophy*, Vol. I, p. 50.

จารวากจึงถือว่าการกระทำใดไม่มีผลสืบเนื่องต่อไปทั้งชีวิตนี้และชีวิตหน้า นอกจากนั้นลัทธิจารวากยังปฏิเสธพระเจ้า คัดค้านความศักดิ์สิทธิ์ของกัมภีร์พระเวทอย่างสิ้นเชิง พร้อมกับกล่าวเยาะเย้ยโจมตีพวกนักบวชทั้งหลายที่แสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ ว่าเป็นผู้ที่โง่เขลาและดำรงชีพอยู่ด้วยการลวงโลก เพราะความตายคือความหลุดพ้น ซึ่งจะไม่มีความทุกข์อีกต่อไป^๑

นักคิดของอินเดียส่วนใหญ่มีความเชื่อและศรัทธาในเรื่องเกี่ยวกับกรรม โดยถือว่าผลของการกระทำจะติดตามเราเสมอและกำหนดกระแสชีวิตเรา ดังนั้นโลกนี้จึงเป็น เวที ซึ่งทุกคนปฏิบัติตามกรรมของตน

ความเชื่อในกฎของกรรมนี้ ก็คือเชื่อว่ากฎแห่งความเป็นระเบียบในสากลจักรวาล การกระทำถูกและผิดนั้นมีขึ้นอาทิ ในคัมภีร์ฤคเวท ซึ่ง เรียบกฎของกรรมอันไม่สามารถจะละเมิดได้ว่า (๑) ฤตะในมีมามสาความคิดเห็น เกี่ยวกับกฎของกรรมที่จะพึงได้รับในอนาคตคืออปุระวะ (Apuṛva) เป็นกฎที่ประกันผล ซึ่งจะต้องได้รับในอนาคตตามควรแก่กรรมของตน การที่จะได้รับผลดีก็จำต้องปฏิบัติพิธีกรรมตามที่คัมภีร์พระเวทได้ระบุไว้ ความคิดเห็นในเรื่องกรรมนี้ได้กลายรูปมาเป็นอหุฤทธิในลัทธินยายะและไวเศษิกะ หมายถึงกรรมที่ไม่มีรูปให้มองเห็น

ดังนั้นปรัชญาอินเดียทุกระบบได้เห็นพ้องต้องกันในเรื่องกฎของกรรม และทฤษฎีเกิดใหม่ ซึ่งเป็นของคู่กัน โดยอาจถือได้ว่าเป็นกฎของการชำระไว้ซึ่งคุณค่าทางศีลธรรม คุณค่าของกรรมดี และกรรมชั่วซึ่งมนุษย์เราได้ทำไว้ กฎของการชำระศีลธรรมนี้มีความหมายว่า ผลกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาแล้วนั้น ย่อมไม่สูญหายไปไหน เช่นเดียวกับกฎชำระพลังงานในทางค่านวัตถุนันเอง และเป็นการรับรองว่าไม่มีเหตุการณ์อื่นใดที่จะบังเกิดขึ้นแก่มนุษย์นอกจากว่าผลของกรรมซึ่งตนได้กระทำไว้แล้ว เท่านั้น ลัทธิทั้ง ๖ ในสายอัสติกะที่เชื่อถือในคัมภีร์พระเวทนั้น ก็รับรองกฎของกรรมเป็นไปในทำนองเดียวกัน แม้แต่ลัทธิที่ปฏิเสธพระเวท เช่น พุทธศาสนา และลัทธิเชน ก็รับรองกฎของกรรมนี้ด้วย

^๑S. Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I, p. 27.

การเชื่อในกฎของกรรม ได้ก่อให้เกิดความคิดเห็นในแง่ดี และทำให้มนุษย์พ้นจากความ เป็นทาสในจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตและความเห็น เช่นนี้เอง ที่ทำให้นักคิดชาวอินเดียถือเอาความ เสวร้ายในปัจจุบันว่าเป็นผลแห่งการกระทำของตนในภพก่อน ๆ และหวังที่จะได้รับความผาสุกใน อนาคต โดยการแก้ไขชีวิตปัจจุบันนี้ให้ดีขึ้น เพราะลัทธิของอินเดียเชื่อว่าการกระทำทุก ๆ อย่าง ย่อมมีกฎของกรรมคอยควบคุมอยู่เสมอ อารมณ์ต่าง ๆ แห่งการกระทำนั้นก็คือ ความปรารถนาเพื่อ ให้ได้มาซึ่งสิ่งตอบแทนในภพนี้และในภพต่อ ๆ ไป

การกระทำทั้งหลายที่ปราศจากตัณหา และเป็นอุเบกขาอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นย่อมไม่ผลิต- ผลให้เกิดการผูกพันอยู่กับโลกเลย ผู้กระทำในลักษณะ เช่นนี้ย่อมหลุดพ้นจากบ่วงของวิญญะ เหมือน อย่าง เมล็ดพืชที่ร่วงสู่พื้นดินแล้วไม่งอกอีกชั้นนั้น ดังนั้นกฎของกรรมย่อมให้ผลก็เฉพาะแต่ บุคคลผู้ทำกรรมด้วยความเห็นแก่ตนถ่ายเดียว และชนเหล่านี้ถูกราคะ ตัณหา และความกระตุนต์เดือน ให้ความอยากมีชีวิตอยู่ต่อไป บงการให้เป็นไปตามอำนาจของมัน การกระทำใด ๆ ด้วยความ อุเบกขาไม่ยินดียินดีร้ายโดยประการใด ไม่เพียงแต่ทำให้ไม่ผูกมัดชีวิตของตนอยู่กับวิญญสงสารเท่านั้น แต่ยังได้ช่วยเหลือให้เราสิ้นสุดยุติกรรมที่จะให้ผลต่อไป และทั้งช่วยทำลายผลกรรมต่าง ๆ ที่ได้ เคยทำมาแล้วแต่อดีตชาติ ซึ่งเราได้กระทำลงไปด้วยอิทธิพลของตัณหา ความโกรธ และความหลง หรือทำไปด้วยอำนาจของความหวังผลตอบแทนและความกลัวอีกด้วย การกระทำด้วยความอุเบกขา วางใจเป็นกลางนี้ ย่อมนำเราไปสู่ความหลุดพ้น การบรรลุถึงความหลุดพ้นนั้น ตัวอาตมัยน์ย่อมอยู่ เหนือกฎของกรรม การกระทำใด ๆ ย่อมเป็นเสรี และมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากความทุกข์ขั้นที่สุด

ทรรสนะของปรัชญาอินเดียมีความ เห็นพ้องกันอีกประการหนึ่งในแง่ที่ว่า อริชชาหรือ อริทยาเป็นสาเหตุแห่งการติดข้องในความทุกข์ และการเวียนว่ายตายเกิดในวิญญสงสาร ส่วนริชชา หรืออริทยาเป็นสิ่งที่จะทำให้หลุดพ้นจากการติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิด เพราะการติดข้องอยู่ ในโลกและการท่องเที่ยวไปในวิญญสงสาร ทำให้ต้องได้รับความทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ปรัชญาอินเดียจึง มุ่งการบรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เป็นจุดหมายปลายทาง เพราะความหลุด พ้นจะทำให้มนุษย์มี เสรีภาพจากการติดข้อง พ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับ สิ่งที่เรียกว่า อริชชาและริชชานี้ ปรัชญาอินเดียมีความ เห็นไม่เหมือนกันทุกระบบ สิ่งที่เรียกว่า ริชชาของระบบหนึ่งอาจจะ เป็นอริชชาของอีกระบบหนึ่ง เช่นระหว่างปรัชญาฮินดูถือว่าการเห็นหรือ

รู้ชัดว่ามีสิ่งเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งเรียกว่า อาตมัน เป็นวิชาหรือวิทยา ส่วนพุทธปรัชญาถือว่าการเห็นว่ามีสิ่งเที่ยง เช่นนั้น เป็นอวิชา เป็นต้น

นอกจากนั้น สิ่งที่เป็นพื้นฐานของแนวความคิดเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากวิภวสงสารและความทุกข์ย่อมจะไม่สามารถจะทำให้สำเร็จได้ หากปราศจากความรู้แจ้งในปรมัตถธรรมหรือความรู้สภาวะความเป็นจริง เพื่อให้ถึงสภาวะความหลุดพ้น ทยุคกระแสดารแห่งการเวียนว่ายตายเกิด สิ่งที่สำคัญที่จะนำทางไปสู่การรู้แจ้งได้นั้น ก็คือ ปัญญาจะเป็นปัจจัยอันสำคัญในการหลุดพ้น ซึ่งเป็นจุดสุดยอดที่จะแก้ไขความทุกข์ของชีวิต เพราะปรัชญาอินเดียทุกระบบมีความเห็นตรงกันว่า ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงหรือโมกษะนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และสามารถบรรลุถึงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างเข้มงวดตามวิธีทางที่กำหนดไว้ แต่วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์นั้น แต่ละระบบก็มีวิธีการเป็นของตนเอง ส่วนสถานะเช่นไรที่เรียกว่า เป็นสถานะแห่งความหลุดพ้นแต่ละระบบก็มีทรรศนะไม่เหมือนกัน นั้นหมายถึงว่า แม้ทุกระบบจะมีความเห็นพ้องกันว่า โมกษะหรือความหลุดพ้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ในเรื่องของวิธีการและธรรมชาติของความหลุดพ้นแต่ละระบบมีทรรศนะไม่ตรงกัน สิ่งที่สำคัญในการบรรลุโมกษะ คือไม่เพียงแต่การรู้ความจริงแท้ในขั้นสูงสุดเพียงอย่างเดียว แต่ปรัชญาอินเดียยังได้เน้นถึงการบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนา โดยพิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นตามสภาพความเป็นจริงด้วย

ฉะนั้นการเจริญสมาธิและวิปัสสนา ถือเป็นความจำเป็น เพราะเหตุว่าความรู้ในทางทฤษฎีอย่างเดียวนั้นไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้ตนหลุดพ้นได้ การปฏิบัติจึงมีความจำเป็นควบคู่ไปกับทฤษฎีด้วย ลักษณะปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาตะวันออกซึ่งเน้นถึงวิธีทางปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการใช้วิธีสมาธิ การสวดอ้อนวอน การปฏิบัติโดยวิธีโยคะ โดยการแนะนำของคณาจารย์ต่าง ๆ ในแง่ปรัชญาอินเดียจึงมีส่วนสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด ในรูปแบบที่มีการปฏิบัติอย่างจริงจัง^๑

นักวิจารณ์บางคนได้ตั้งปัญหาและกล่าวหาว่า ปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว และเป็นความเชื่อที่มงาย ซึ่งความจริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะ

^๑Heinrich Zimmer: Philosophies of India, p. 50.

ถึงแม้ว่าปรัชญาอินเดียจะมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างแนบแน่น แต่ทว่าศาสนานั้นไม่ใช่เป็น เรื่องที่
งมงาย เนื่องจากเนื้อหาของศาสนานั้นมีสมมติฐานมาจากความประพฤติกของคนและสมมติฐานดัง-
กล่าวก็ได้มีการตัดแปลงเพื่อให้เข้ากับสภาวะทางจิตใจและสภาพของชีวิตอีกด้วย^๑

ฉะนั้นลักษณะร่วมที่สำคัญประการหนึ่งของปรัชญาอินเดีย ก็คือปัญหาทางศาสนาและทรรศนะ
ของปรัชญาอินเดีย เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก แต่ทั้งสองอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจาก(เป้า-
หมายของศาสนาและปรัชญาอินเดีย ในขั้นสุดท้ายแล้วเหมือนกัน แม้ว่าทั้งศาสนาและปรัชญาอินเดีย
จะพัฒนาไปโดยมีลักษณะแตกต่างกันบ้างก็ตาม โดยเฉพาะลัทธิต่าง ๆ ของอินเดียนั้นความแตกต่าง
กันในเรื่องนี้เกิดขึ้นได้เสมอ นั่นเป็นเพราะผลของการพัฒนาการทางความคิดของอินเดีย ศาสนานั้น
โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นการก้าวรุดหน้าไปสู่อุดมคติอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตถูกต้อง
ยิ่งขึ้น

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของปรัชญาอินเดียคือการบรรลุถึงความหลุดพ้น ต้องอาศัยการควบคุมตน
เองหรือการควบคุมจิตใจไม่ปล่อยให้เป็นไปในอำนาจของตัณหา เป็นทางที่จะขจัดกิเลสหรือความเศร้า
หมองแห่งจิตใจให้หมดไปได้ และเมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตใจหมดไปแล้วก็จะบรรลุโมกษะซึ่งเป็น
ความสุขนิรันดร

การควบคุมตนเอง เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการทำจิตใจให้เป็นเอกัคคตา และทำให้
บรรลุผลสำเร็จในชีวิตด้วย อาทิความเห็นของภิกษุอะโศกกล่าวในมหาภารตะว่า การควบคุมตนเอง
ที่เรียกว่า(ตบะ) เป็นสมุทัยแห่งความดีและเป็นเคล็ดลับของความจริง เพราะเหตุว่าความรู้ถูกเพียง
อย่างเดียวนั้นหาได้นำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องเสมอไปไม่ การกระทำของคนเรามีตัณหาและปัญญา
เป็นปัจจัยเครื่องนำทาง ถ้าสภาวะตัณหาซึ่งเป็นสัญชาตญาณของสัตว์มีกำลังมาก ย่อมนำชีวิตไปสู่

^๑Aryan Rule in India., p. 170.

(See The Article on The Heart of Hinduism: Hibbert Journal, Oct. 1922), Quoted in, S. Radhakrishnan, Indian Philosophy. Vol. I, p. 26.

ความเป็นสัจธรรมมากขึ้น ในขณะที่ปัญหาเป็นทาสรับใช้ของศตพหุ ถ้าในขณะที่ใดปัญหามีกำลังมาก ชีวิตก็สว่างไสวขึ้น ศตพหุก็กลับตัวมาทำประโยชน์ให้แก่ชีวิต การกระทำจะดำเนินไปตามการนำของเหตุผลได้เต็มที่ได้อีกต่อเมื่อตัวศตพหุทะยานอยากต่าง ๆ ได้ถูกควบคุมด้วยปัญญาโดยสิ้นเชิง

ปรัชญาอินเดียได้กล่าวถึงความจริงของจิตเป็นพื้นฐานที่สำคัญ การรู้ความจริงแท้สูงสุดเป็นจุดหมายร่วมกันของปรัชญาอินเดียทุกลัทธินับตั้งแต่ อุปนิษัธ สางขยะ โยคะ นยายะ ไวเศิกะ และ เวทานตะ ได้ถือเอาจิตเป็นพื้นฐานของสารัตถะทั้งสิ้น ทั้งนี้ปรัชญาอินเดียจึงพยายามที่จะเข้าใจถึงสภาวะธรรมชาติของปรมาตมธรรม โดยมุ่งไปสนใจเกี่ยวกับปัญหาเรื่องตัวตน หรืออาตมัน เป็นจุดหมายสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย^๑

ระบบปรัชญาอินเดียมีความเคลื่อนไหว (Dynamic) อยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง เมื่อระบบปรัชญาใดมีความก้าวหน้า ก็ได้รับการยอมรับของนักปรัชญาในระบบอื่น ๆ และก็อาจได้รับการคัดค้านปฏิเสธจากลัทธิอื่น ๆ ได้ จึงทำให้ลัทธิต่าง ๆ ของอินเดียมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง เช่น วัตถุนิยม จิตนิยม ทวินิยม อทวินิยม เอกนิยม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เองจึงเห็นว่าปรัชญาอินเดียระบบต่าง ๆ มีปฏิกริยา วิวัฒนาการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ๆ แต่ละระบบจึงมีทรรศนะกว้างขวางออกไป^๒

เกี่ยวกับลักษณะและเนื้อหาของปรัชญาอินเดียดังกล่าวนี้ ได้มีนักวิจารณ์บางคนได้กล่าวหาว่า ปรัชญาอินเดียมีส่วนที่ลอกเลียนแบบปรัชญาตะวันตก ซึ่งไม่มีมูลความจริง แท้ที่จริงแล้วปรัชญาอินเดียมีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ได้ลอกเลียนปรัชญาตะวันตกแต่อย่างใด

ถึงแม้ว่าปรัชญาอินเดียระบบต่าง ๆ อาจมีลักษณะแนวความคิดเห็นพ้องกับปรัชญาตะวันตกในบางแง่ก็จริงอยู่ แต่ก็มิได้หมายความว่าปรัชญาอินเดียต้องลอกเลียนแบบจากปรัชญาตะวันตกอย่างในลัทธิต่าง ๆ ของอินเดีย มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับสำนักความคิดของกรีก เป็นต้นว่า นยายะ

^๑S. Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I, p. 28.

^๒Dr. Vatsyayan; Indian Philosophy, p. 7.

กับพวกไอโอนิก เวทานตะ กับ เพลโต ไชมีนิ กับ โสเครติส คบิล กับ ไททาгорัส และ ปดฺยชลี กับ พวกเฮโน

ลักษณะของปรัชญาอินเดียนั้น มีรากฐานจากแนวความคิดอันเดียวกัน นักวิจารณ์บางคน กล่าวว่า ปรัชญาอินเดีย เป็นปรัชญาตะวันออกซึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยหลักความคิด ทั้งนี้หมายความว่า ปัญหาของปรัชญาอินเดีย เป็นปัญหาร่วมอันเดียวกัน แต่แนวการตอบปัญหาอาจผิดแผกแตกต่างกันออกไปตามสมัยของนักคิดในยุคต่าง ๆ เช่นปัญหาเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า ปัญหาเรื่องความหลุดพ้น จากความทุกข์ เพื่อเป็นอิสระจากการตัดข้อง ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันตลอดมา ในวิวัฒนาการของปรัชญาอินเดีย ปัญหาที่นักวิจารณ์โจมตีปรัชญาอินเดียในแง่ที่ว่า ไม่มีลักษณะของการพัฒนาการทางความคิด เพราะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงลัทธิแล้วซ้ำแล้วซ้ำเล่า นั้นเป็นจริงหรือ ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว ไม่ใช่เป็นอย่างที่นักวิจารณ์บางคนกล่าวหาดังกล่าว เพราะการพูดในประเด็นที่เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นผลทำให้ไม่มีการพัฒนาทางความคิดไปด้วย ในเมื่อปัญหาหรือแนวความคิดนั้นมีลักษณะกว้างขวางแตกต่างกันออกไป

นอกจากนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาไม่ใช่เป็นเรื่องที่เก่าหรือใหม่ โดยเฉพาะปัญหาในปรัชญาอินเดียดังกล่าว จะเป็น เรื่องที่พูดถึงปัญหาเดิม แต่ปัญหาเหล่านี้ก็ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา เป็นสำคัญ โดยแท้จริงแล้วมันไม่มียุคใด ถ้าหากจะมี มันก็ต้องเกี่ยวพันถึงปัจจุบันด้วย ฉะนั้นประวัติปรัชญาจึงไม่ได้ เป็น เพียงแต่พิพิธภัณฑสถานของความคิดมนุษย์เท่านั้น ยังเป็นที่รวมของพัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ตามลำดับขั้นด้วย

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ในยุคหลังแม้ว่าความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ทั้งด้านกายภาพ และชีววิทยาจะมีความก้าวหน้า แต่ก็ไม่ได้มีแนวคิดที่ขัดแย้งกับรากฐานความคิดเดิมของปรัชญาอินเดีย ตรงกันข้าม หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ได้ช่วยเน้นให้เห็นว่าแนวคิดนั้นน่าเชื่อถือมากขึ้น ยิ่งกว่านั้น นักวิชาการตะวันตกบางคน ได้ตระหนักถึงคุณค่าของปรัชญาอินเดีย เพราะได้พบสังฆกรรมหลายอย่าง ที่มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อน ซึ่งในแง่นี้แนวความคิดทางตะวันตกไม่ได้พยายามคิดค้นให้บรรลุถึงด้วยเหตุนี้ ศาสตราจารย์แมกซ์มิลเลอร์ นักปราชญ์ชาวเยอรมัน จึงได้กล่าวยกย่องว่า ในบรรดา

ประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีปรัชญาที่มีชื่อเสียง ปรัชญาอินเดียนับว่าอยู่ในชั้นแนวหน้าเช่นกัน^๑

ลักษณะของปรัชญาอินเดีย ดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้เป็นอย่างที่นักปรัชญาบางคนกล่าวหาว่า ปรัชญาอินเดียขาดลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะแนวโน้มของการวิพากษ์วิจารณ์ในปรัชญาอินเดีย ที่เรียกว่าชัณฑนะ เริ่มมีมาตั้งแต่ความพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขความเชื่อทางศาสนาในยุคแรก โดยพิจารณาได้จากหลักฐานที่แสดงไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับความก้าวหน้าของศาสนา สังเกตได้จากพัฒนาการบทสวดในคัมภีร์พระเวทจนถึงอุปนิษัท ในพุทธศาสนายังเห็นได้ชัดแจ้งว่าปรัชญาพุทธศาสนานั้นมีแนวคิดที่เป็นลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ด้วยความสมเหตุสมผล ไม่เชื่อความที่มีมาก่อนหน้าอย่างงมงาย นอกจากนี้ จุดหมายของปรัชญาอินเดียยังอยู่เหนือคำสอนทางจริยศาสตร์และตรรกวิทยา เพราะว่าทั้งสองอย่างนี้ไม่ใช่จุดหมายปลายทางโดยตัวของมันเอง หากเป็นวิถีทางช่วยให้นำไปสู่จุดหมายขั้นสุดท้าย ดังจะเห็นได้จากเจตนารมณ์เกี่ยวกับการสละโลก ซึ่งมีอยู่ในปรัชญาอินเดีย เป็นส่วนใหญ่^๒

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งก็คือ ลักษณะพัฒนาการ ได้มีการวิเคราะห์ในปรัชญาสาขชยะ ที่ว่าด้วยความมีอยู่ของพระเจ้า ถึงแม้จะยอมรับว่าพระเจ้ามีอยู่ แต่ก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผล แสดงให้เห็นถึงปรัชญาอินเดียมีแนวพัฒนาการ และยังมีแนวคิดแบบวิพากษ์วิจารณ์ มีการขัดแย้งด้วยเหตุผล อาทิในปรัชญาไวเศษิกะและโยคะ ยอมรับว่ามีสิ่งสูงสุด แต่ไม่ยอมรับว่าสิ่งสูงสุดนั้นเป็นผู้สร้างโลก ในมีมามสาสูตรของไซมณียอมรับพระเจ้าว่าเป็นเพียงผู้ให้ แต่ไม่ได้ตั้งกฎศีลธรรม เป็นต้น ลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้จึงทำให้ปรัชญาอินเดียมีเนื้อหาที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

^๑S. Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I, p. 55.

^๒M. Hiriyana, Outlines of Indian Philosophy, p. 18.